

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

139:3 • 2019

”THEN FRIDH MAN FÅÅR VTAN ÖRLIGH ...”

Tankar om krig och fred i Olaus Petris verk
En svensk krönika

ANDREJ SCHEGLOV*

Ryska vetenskapsakademin, Moskva

Inledning och problemställning

Olaus Petris gedigna historiska verk *En svensk krönika*, som skapades vid 1500-talets mitt, har väckt uppmärksamhet hos flera forskare och det finns en rad problem där specialisternas meningar går isär. Till sådana problem hör frågan om huruvida Olaus Petris etiska föreställningar präglades av renässanshumanismen. I detta sammanhang är det aktuellt att uppmärksamma Olaus Petris tankar om krig och fred. Olaus Petri var övertygad om att Sverige borde vara ett självständigt land och inte regeras av utländska kungar. Till skillnad från många samtida svenskar trodde han emellertid att det var bäst för Sverige att hålla fred med andra länder, till och med när fienderna krävde att svenskarna måste betala skatt: ”För ty fridhen är thet wel wärd at man köper honom med peningar.”¹

I min essä visar jag att dessa tankegångar i Olaus Petris krönika måste ha påverkats av pacifistiska idéer som hade kommit till uttryck hos Erasmus av Rotterdam och andra humanister. På så vis kastar jag nytt ljus över en aspekt av Olaus Petris verksamhet som hittills inte har fokuserats i forskningen. Texten är ett bidrag till studier av tankarna om fred hos europeiska författare från renässans- och reformationstiden.

Olaus Petri är en klassisk författare i den svenska kulturtraditionen. När det handlar om klassiker är det intressant att studera olika aspekter av deras verksamhet. Specialisterna har ägnat uppmärksamhet åt Olaus

* Fil. dr i historia

1. Olaus Petri, *En Swensk Cröneka* (utg. Jöran Sahlgren), i Olaus Petri, *Samlade skrifter* (vidare OPSS) bd. IV (Uppsala 1917) s. 1–298.

Petris metoder som historiker,² hans insatser i svensk historieskrivning,³ hans principer som en författare ägnade sig åt i den så kallade pragmatiska historieskrivningen⁴ och flera andra aspekter på hans verksamhet som historiker. Olaus Petris tankar om krig och fred har emellertid inte blivit föremål för någon särskild undersökning, trots att de intar en viktig plats i hans krönika.

Renässanshumanisternas tankar om fred

De medeltida uppfattningarna om krig och fred innehöll två huvudmoment. Den förhärskande föreställningen var att kristna regenter och kristna människor i allmänhet måste sträva efter fred, eftersom Kristus själv förkunnade fred. Den medeltida rörelsen för "Guds fred" (*Pax Dei*) – det vill säga för social stabilitet och människornas försvar mot övervåld – spelade stor roll i Europas historia.⁵ Några ledande medeltida teologer påstod emellertid att de kristna hade rätt att föra krig under vissa specifika omständigheter. Det handlade om försvarskrig och om ett fåtal typer av angreppskrig – särskilt när det behövdes för att försvara den kristna kyrkan och att omvända hedningar till kristendomen. Tankarna om ett så kallat rättfärdigt krig – *bellum justum* – uttrycktes först av den helige Augustinus, och under högmedeltiden utvecklades de av Thomas av Aquino. Intressanta exempel på medeltidens korstågsideologi kan man också finna i svenska medeltida källor – bland annat i *Erikskrönikan*, Legendan om Erik den helige och Heliga Birgittas uppenbarelser. Dessa källor ger uttryck för tanken att de som deltar i ett korståg först och främst bör ge hedningarna en chans att bli kristna frivilligt, på ett fredligt vis. Om de vägrar att bli kristna, ska de kristna furstarna omvända dem till kristendomen med vapenmakt.⁶

2. Gunnar T. Westin, *Historieskrivaren Olaus Petri: Svenska krönikans källor och krönikerförfattarens metod* (Lund 1946).

3. Ludvig Stavenow, *Olaus Petri som historieskrivare* (Göteborg 1898).

4. Se särskilt Olle Ferm, *Olaus Petri och Heliga Birgitta: Synpunkter på ett nytt sätt att skriva historia i 1500-talets Sverige* (Stockholm 2007). Se även Gustav Löw, *Sveriges forntid i svensk historieskrivning* (Stockholm 1908).

5. Se till exempel Thomas Head & Richard Landes (utg.), *The Peace of God: Social Violence and Religious Response in France around 1000* (Ithaca 1995).

6. Se till exempel Erik Gustav Gejer & Johan Henrik Schröder (utg.), *Scriptores rerum svevicarum medii aevi* (Uppsala 1828) bd. II, s. 274–275, 318; Gustaf Edvard Klemming (utg.), *Svenska medeltidens rimkrönikor* (Stockholm 1865) D. I, s. 5–6; Hans Aili (utg.), *Sancta Birgitta, Revelaciones*, B. VIII (Uppsala 2002) s. 163–164, 170–171, 173; Gustaf Edvard Klemming (utg.), *Heliga Birgittas uppenbarelser* (Stockholm 1861) bd. III, s. 360–398, 406–407, 409–410.

Under renässansen började en rad tänkare – Erasmus av Rotterdam, Juan Luis Vives och Sebastian Franck – resonera på ett nytt sätt om krig och fred. De nämnda författarna hävdade att krigföring strider mot naturen. De trodde att endast ett försvarskrig var rättvist och att regenterna måste göra allt de kunde för att sluta fred med varandra.

I modern historisk forskning har det emellertid hävdats att renässanshumanisternas pacifism inte var en bred rörelse utan bestod av individuella prestationer av enskilda författare. Harold S. Bender formulerar detta på följande vis: "In the sixteenth century there was, in the Renaissance humanism and Erasmian pacifism, a revolution against war and an idealistic and Christian longing for peace. But there was no peace movement as such."⁷

Bender anmärker emellertid längre fram i sin artikel att några anabaptister som förkunnade pacifistiska idéer i 1500-talets Tyskland kunde ha påverkats av Erasmus.⁸ En pacifism av den typ som vi finner hos Erasmus kunde således ha en vidare spridning. Därför är det intressant att klargöra huruvida även Olaus Petri, Sveriges ledande reformator och en mångsidig författare, tog del av dessa pacifistiska idéer.

Tankar om krig och fred i En svensk krönika

Att krig och fred är ett viktigt tema i Olaus Petris krönika framkommer redan i verkets inledning. Där redovisar Olaus Petri sina principer och avsikter som historiker. Han påpekar bland annat att det är viktigt att förklara varför krig utbryter och på vilket sätt fred kan bevaras: "Och böör historier eller Cröneker så scriffna wara, at the föregiffua, så mykit som mögeliget kan wara, alla vmstendigheeter, aff hwad orsak och tilfelle, obestond örlig och krig kommit är, och huru fridh och roligheet bewarat warder."⁹

Olaus slår fast att svenska och danska historieskrivare har varit partiska och lovprisat sina landsmän för de segrar de vunnit i krig mot varandra.¹⁰ När Olaus omnämner så kallade göticistiska idéer anmärker

7. Harold S. Bender, "The pacifism of the sixteenth century anabaptists", *Mennonite Quarterly Review* (1956) s. 158.

8. Bender (1956) s. 170–174.

9. OPSS IV, s. 1.

10. "The Danske prijsa sich aff the stora gerningar theres herrar och förstar haffua gjort här i Swerige, Och the Swenske rekna högt then stora mandom the haffua bedriffuit i Danmark." OPSS IV, s. 2.

han att det inte finns någon anledning för svenskarna att vara stolta över de segrar som götarna vann i olika länder:

Man legger jw fögho äro ther med, at man faar med öffuerwold och orätt, i annars land som oss intit ondt giort haffua, skinnar och brenner, dräper och förheriar, them som gerna wille sittia med fridh. Thet wore oss mykit större ära at woro förfädher hade altijdh warit fridhsame och sachtmodughe, sittit stilla, warit till fridz med thet gudh them giffuit hade, och icke röffuat och skinnat andra [...] Then som med brand moordh, örligh och krijgh äro inleggia skal, han skal haffua ena rettferdigha sack på stå, annars är thet tyrannij och öffwerwold meera än mandom [...]¹¹

Av detta framgår att det finns vissa typer av krig som Olaus Petri erkänner som rättvisa. Det handlar om sådana krig som man är tvungen att föra för att åstadkomma fred. Han förklarar längre fram i sin krönika: "All örligh och krijgh skola i then acht fördh wara (så framt thet skal gå rett till) at man ther med kan få fridh Så at om noghor wille wara bullesam och icke hålla fridh, med honom skal man föra örligh, och twinga honom ther til at han skal halla fridh."¹²

När Olaus Petri berättar om Birger Jarls korståg till Tavastland nämner han ytterligare en typ av krig som han anser är rättvis: korstågen. Enligt Olaus skulle korståg möjliggöra Guds ord predikas för hedningarna: "Och än tha at ingen kan med swerdz macht warda twingat ther til at han skal bliffua en ret Christen aff hiertat som thet böör wara, Så kunna doch herrar och förstar twinga them som hårdnackade äro, ther til at the moste til låtat at gudz ordh predikat wardher [...]"¹³

Olaus anser att man måste utföra krigsövningar under fredstid, för att kunna försvara sig om fienden angriper landet.¹⁴ Detta är i princip inget annat än den gamla tanke som illustreras av ordspråket *Si vis pacem, para bellum* ("Den som önskar fred, ska förbereda sig för krig"). Tanken var känd i det medeltida Sverige. Den förekommer till exempel i diktverket *Schacktavelslek* och i Heliga Birgittas uppenbarelser. Det faktum att även Olaus Petri var övertygad om att krigsövningar är nödvändiga har

11. OPSS IV, s. 9–10.

12. OPSS IV, s. 50.

13. OPSS IV, s. 70.

14. OPSS IV, s. 70.

noterats av flera historiker. Ludvig Stavenow tolkar detta som ett uttryck för Olaus Petris sunda förnuft.¹⁵ Gunnar T. Westin har klargjort att man kan dra paralleller mellan Olaus Petris resonemang om krigsövningar och liknande tankar hos Macchiavelli, Plutarchus och Titus Livius.¹⁶

I övrigt är Olaus övertygad om att krig är någonting ont och att man måste undvika det. Med särskilt stort engagemang fördömer han inbördeskrig. Han understryker att alla inbördeskrig har lett till fördärv för Sverige. Så var det, enligt Olaus, redan under hednatiden.¹⁷ Beträffande kampen om makten mellan Erik den heliges och Sverker den gamles släkter noterar Olaus att denna kamp var "heela rijkit till skadha och förderff".¹⁸ Längre fram i texten fördömer han striderna om makten, och påpekar i detta sammanhang: "Och är thet doch thet fatigha riket som strijdhes om, och skadhan lijdhher [...]."¹⁹

En fråga som ligger nära den om inbördeskrig är den om uppror. Olaus Petri ger uttryck för uppfattningen att uppror aldrig får betraktas som rättvisa. Han fördömer uppror i allmänhet²⁰ och han understryker att upprorsledare ofta går ett beklagansvärt slut till mötes: "Thet warder sellan hördt at vproriska män emoot thetas retta överheet, få en godh enda."²¹

Olaus lovprisar de kungar som visade sig vara fredsfurstar. Bland sådana kungar nämner han den hedniska kungen Frode den fridgode. Olaus anmärker i detta sammanhang: "Och är thet oss som Christne äro, en stoor blygd, at wij see hedningar haffua the dygder, som wij ofta sielffue icke haffue."²² Ett annat exempel som Olaus återger är kung Halsten: "[...] han regeradhe sina vndersåtar fridhsammelige, med godho endregt."²³ Detsamma säger han om kung Erik Knutsson: "Han regerade wel och

15. "Vid berättelsen om hertig Magnus hov med dess ridderliga idrotter utlägges vidlyftigt nyttan av att i fredstid öva sina krigare, så att de må duga, när kriget bryter löst – ett synnerligen snusförnuftigt och kalkborgerligt rasonnemang." Stavenow (1898) s. 202.

16. Westin (1946) s. 169–172.

17. "Och thå haffuer wisseliga städht illa till i Swerige, aff sådan inbyrdes örligh och krijgh, Och är thet gammalt med Swenska män, at föra örligh inbyrdes, heela rijkit til förderff." OPSS IV, s. 25.

18. OPSS IV, s. 54–55.

19. OPSS IV, s. 58.

20. Se till exempel OPSS IV, s. 52, 81, 103–104, 154.

21. OPSS IV, s. 81. Jämför OPSS IV, s. 169.

22. OPSS IV, s. 20.

23. OPSS IV, s. 49.

fridhsammelige.”²⁴ Olaus uppskattar att det fanns svenska kungar som upprätthöll freden med Danmark.²⁵

Olaus behandlar även krig mellan Sverige och Ryssland. Han beskriver dessa krig i neutrala ordalag, till skillnad från flera svenska författare som kastade all skuld på ryssarna och skildrade dem som brutala och illfundiga. Olaus berör även gränstvisterna mellan Sverige och Ryssland. När det handlar om dessa tvister väljer han varken svenskarnas eller ryssarnas sida, utan förblir neutral.²⁶

Som vi har sett förklarar Olaus Petri i prologen till sin krönika att det är viktigt att förstå varför man bryter freden och påbörjar ett krig. Utifrån det teologiska perspektivet uppfattar Olaus krig som ett straff som Gud sänder människorna för deras synder.²⁷ På det världsliga, ”jordiska” planet uppfattar Olaus krig som ett resultat av det faktum att människorna ofta saknar den egenskap han kallar för ”beskedelighet” – det vill säga, medgörlighet och tolerans.²⁸

Olaus är övertygad om att man vid behov måste göra stora eftergifter för att åstadkomma fred. Vid flera tillfällen uttrycker han tankar som vi i dag skulle kalla pacifistiska. Han är förvissad om att angrepp på andra länder inte medför någon vinst, utan bara förluster. Så var det, enligt Olaus Petri, i krigen mellan Sverige och Danmark som ägde rum under medeltiden:

Här haffuer på båda sidhor warit hårdt emoot hårho, så at inghen part kan seya, at han mykin haffuer förbättrat sich på then andra, Haffuer then ene noghot wunnet aff then andra, thet haffuer han sielff med dödha män och sååra, dobbelt betalat, Thet är jw altijdh bettere (ther thet så skee kan) at skoona sin fiende, än at låta sin wen komma om halsen²⁹ [...] Så behöffua nw the Swenske fögho berömma sich ther aff at the mykit wunnet haffua i Danmark, såsom the Danske ock fögho kunna prijsa sich aff thet the haffua wunnet i Sverige, Skada och förderff haffua bådha parterna haft Ty wore jw altijdh bettere beröma sich aff fridh än aff örlig [...].³⁰

24. OPSS IV, s. 60.

25. OPSS IV, s. 57.

26. OPSS IV, s. 114.

27. Se till exempel OPSS IV, s. 78.

28. Se till exempel OPSS IV, s. 83.

29. Komma om halsen – mista livet (förf. anm.).

30. OPSS IV, s. 36. Jämför OPSS III, s. 492; OPSS IV, s. 39, 303–305, 309–310, 318.

Olaus anser att furstarna måste göra allt som står i deras makt för att åstadkomma fred utan att föra krig: "Men then ther legger all ting til thet betzsta at han frid behalla kan, vtan örligh och krijgh, han haffuer lagdt större äro och prijs in, för ty then fridh man skal intagha med dödha män och såra, han warder dyrrt köpt, Men then fridh man fåår vtan örligh, om thet ellies i noghon motto skee kan, han är fast bettere [...]"³¹

När Olaus Petri berättar om svenskarnas förhandlingar med kung Hans i början av 1500-talet, påtalar han att den danske kungen ställde flera alternativa villkor för fred med svenskarna. Ett av dem var att svenskarna skulle betala skatt till Danmark. Olaus noterar att det fanns svenskar som ansåg detta villkor godtagbart och han ställer sig själv bakom uppfattningen:

Och thet hadhe wel efter som beleggheten tå begaff sigh, warit besta rådhet, För ty fridhen är thet wel wärd at man köper honom med penningar, när man thet bekomma kan, Man kostar offta stoorra summor på thet som ringare är, Och hadhe thett warit bättre at man hadhe taghit the peningar som kostas skulle på örligh och giordt ther fridh med, och så hadhe icke så mong man kommet om halsen, ey hadhe heller så mong skip bliffuit borttagghen i siöön [...].³²

Sammanfattningsvis kan jag konstatera följande: Trots att Olaus Petri erkänner att ett krig kan vara rättvist, tror han att det bästa är att åstadkomma fred genom förhandlingar och eftergifter. Han fördömer inbördeskrig och han är övertygad om att ett angrepp på andra länder inte bringar ära eller materiella vinster.

Här vill jag påminna om en viktig källhistorisk aspekt. Specialisterna har fastställt att Olaus Petris krönika skrevs gradvis. Det första skedet i krönikeskrivarens arbete resulterade i den äldre redaktionen som blev färdig mot 1530-talets slut. Den yngre redaktionen skapades förmodligen under 1540-talet.³³ I detta sammanhang är det viktigt att tankarna om krig och fred förekommer såväl i den äldre redaktionen som i de tillägg som gjordes i senare skeden. Detta innebär att de pacifistiska idé-

31. OPSS IV, s. 50–51.

32. OPSS IV, s. 268–269.

33. Jämför Lars Sjödin, "Tillkomsten av Olavus Petris svenska krönika", *Historisk tidskrift* 41:1 (1921) s. 48–68 samt Efraim Lundmark, "Redaktionerna av Olavus Petris svenska krönika", *Vetenskaps-Societetens i Lund Årsbok* (Lund 1940) s. 13–76.

erna som Olaus uttrycker i sin krönika inte var resultatet av en tillfällig ingivelse. I stället vittnar de om fasta övertygelser som Olaus hyste under lång tid.

Tankar om fred hos Olaus Petri och Ericus Olai

Här vill jag också betona att iifråga om sina tankegångar om fred är Olaus Petri självständig i förhållande till sina svenska föregångare. Olaus Petri var på många sätt nyskapande som historiker, men han lånade även mycket material från andra svenska krönikeskrivare, särskilt från sin store föregångare från 1400-talet: Ericus Olai.³⁴ Har Olaus Petri även lånat några tankar om krig och fred från Ericus Olai? Företalet till *En svensk krönika* är i hög grad självständigt. Det tema som intar en central plats i Olaus Petris företal är historiens nytta, medan det i Ericus Olais inledning är samarbetet mellan kyrkan och den världsliga makten.³⁵ Båda historikerna, Ericus Olai och Olaus Petri, behandlar frågan om goterna, men de gör det på olika sätt. Ericus Olai är övertygad om att goterna är svenskarnas förfäder och han lovprisar deras bedrifter.³⁶ Olaus Petri däremot betvivlar de göticistiska idéerna och han tror att det skulle ha varit bättre för goterna om de levt i fred i stället för att angripa andra folk.³⁷

Vad gäller huvudtexten i *En svensk krönika* har Olaus Petri hämtat mycket stoff från Ericus Olai. Så var det bland annat med uppgifterna om fornsvenska fredsfurstar: Domar, Halsten och Erik Knutsson. Olaus Petri återger även Ericus Olais beskrivning av kung Frode den fridgode där det sägs att han älskade rättvisa och fred så att ingen dristade att ta något med våld.³⁸ Olaus lägger även till en egen kommentar: Sådana kungar som Frode kallades av romarna för *patres patriae* – fäderneslandets fäder.³⁹

Också en rad tankar om krig och fred är Olaus Petris egna tillägg till det material han lånar från Ericus Olais krönika. När Olaus återger Ericus Olais uppgifter om kung Knut Erikssons kamp om makten, kommenterar han läget på följande vis:

34. Se särskilt Westin (1946) s. 15–77.

35. Jämför Ella Heuman & Jan Öberg (utg.) *Ericus Olai, Chronica regni Gothorum*, Bd. I (Stockholm 1993), s. 23–24; OPSS IV, s. 1–3, 15–17.

36. Heuman & Öberg (1993) I, s. 24–37.

37. OPSS IV, s. 8–10.

38. OPSS IV, s. 20. Jämför Heuman & Öberg I (1993) s. 42.

39. OPSS IV, s. 20.

Och thå haffuer wisseliga stått illa til här i landet [...] Och är thet doch thet fatigha riket som stridhes om, och skadhan lijdhder, Men hwar the som hoffuuden äro, wille rett besinna hwad fara och farligheet her-radöme haffuer inbära, och hwilken en hard reginskap them tilstunda wil för theres regemente, the skulle wel mindre strijdha om land och rike än the göra....⁴⁰

När Olaus Petri berättar om maktkampen mellan Birger Jarls söner baserar han texten på Ericus Olais verk och på Erikskrönikan.⁴¹ Han infogar emellertid en egen kommentar: ”Doch ware nw ther om huru thet wara kan, fatige vndersåtarne moste jw altijdh betala laghet.”⁴²

Också vid flera andra tillfällen hämtar Olaus Petri historiska uppgifter från Ericus Olai och tillfogar egna kommentarer. När Olaus berättar om kung Erik Segersäll hämtar han material från Ericus Olai, men han för även egna resonemang om hur skadligt det måste ha varit för Sverige att föra så många krig mot Danmark och mot andra länder.⁴³ Även när Olaus berättar om kung Inge Filipson baserar han texten på Ericus Olais krönika, men han finner det lämpligt att även i detta fall anmärka att det är bra att hålla fred utan att föra krig.⁴⁴

Min jämförelse mellan Olaus Petris krönika och Ericus Olais verk samt andra svenska krönikor har visat att de tankar om fred som finns i *En svensk krönika* är Olaus Petris egna. Desto mer intressant är det därför att söka efter möjliga inspirationskällor i utländska skrifter.

Olaus Petris krönika och renässanshumanisternas pacifism

Det framgår av de anförda exemplen att Olaus betraktade temat ”krig och fred” som mycket viktigt. Hans tankar om krig och fred har beröringspunkter med de idéer som uttrycktes av vissa renässanshumanister. Särskilt tydliga paralleller finns det mellan tankarna om fred i Olaus Petris krönika och de pacifistiska idéerna i Erasmus skrift *Fredens klagan* (*Querela pacis* 1517).⁴⁵

Liksom Olaus anser Erasmus i princip att ett krig kan föras för en

40. Se OPSS IV, s. 58–59.

41. Jämför Westin (1946) s. 34–48.

42. OPSS IV, s. 77.

43. Jämför Heuman & Öberg I (1993) s. 46 och OPSS IV, s. 55.

44. Jämför Heuman & Öberg I (1993) s. 63 och OPSS IV, s. 50–51.

45. [Erasmus Roterodamus], *Querela pacis* [Basel 1518].

rättvis sak. Även Erasmus tänker att ett krig kan vara rättvist när människorna försvarar sig mot ett angrepp. De båda författarna är i övrigt övertygade om att fred är mycket bättre än krig.⁴⁶ Precis som Olaus anser Erasmus att man om möjligt måste sträva efter att åstadkomma fred utan att föra krig. Båda understryker att det är gynnsammare att upprätthålla fred än att bedriva krig: Den som befinner sig i krig förlorar mer än den som gör eftergifter till motparten vid förhandlingar. De poängterar att man bör köpa sig fred med pengar om så är möjligt, eftersom det lönar sig.⁴⁷

En god härskare måste vara en fredsfurste enligt Erasmus och Olaus. De båda författarna hämtar sedelärande exempel från den "hedniska tiden". Erasmus berömmar de romerska kejsarna Octavianus Augustus, Antoninus och Marcus Aurelius, medan Olaus lovprisar de svenska kungarna Frode, Halsten och Inge.⁴⁸ Såväl Erasmus som Olaus är av uppfattningen att kristna borde skämmas: Det har visat sig att icke-kristna ibland visat prov på större ärlighet än kristna.⁴⁹

De båda författarna understryker att krig är skadliga och att de förstör kulturella rikedomar som skapats av generationer. Såväl Erasmus som Olaus anser att man måste undanröja orsakerna till krig, som ju ofta börjar av någon obetydlig anledning. I stället för att inleda krig måste man uppvisa hövishet (*comitas*), hävdar Erasmus,⁵⁰ och denna tanke ligger nära Olaus Petris resonemang om vikten av beskedlighet. Författarna anser även att krig ofta uppmuntras av prelater och klerker, vilka borde syssla med andliga ting snarare än att delta i militära konflikter.

Förutom Erasmus fanns det andra renässanshumanister som förkunnade pacifistiska idéer. En av dem var Thomas More som utvecklade pacifistiska tankar i sin bok *Utopia*. Detta var dock en skrift, som tillhörde skönlitteraturen och knappast kunde ha tjänat som förebild för Olaus Petri. Närmare honom står två andra renässanspacifister – den tyske

46. Erasmus (1518) s. 36.

47. "Nonnunquam emenda pax. Ea si ratione subdlexeris, quid bellum fuerit exhausturum et quot ciues ab exitio serues, paruo empta uidebitur, etiamsi magno emeris, quando praeter ciuium tuorum sanguinem, plus erat bello impendendum." ("Ibland är det nödvändigt att köpa fred. Om du beräknar den förödelse som kriget kommer att bringa och besinner hur många undersåtar du kan rädda från fördärv, så ska du förstå att det priset är lågt, hur mycket än du får betala. Ty kriget ska ta bort dina undersåtars blod och ska kräva ännu större utgifter.") Erasmus (1518) s. 36.

48. Se Erasmus (1518) s. 44–45, OPSS IV, s. 20, 49.

49. Se OPSS IV, s. 20. Jämför Erasmus (1518) s. 44–45.

50. Se Erasmus (1518) s. 36.

protestantiske teologen Sebastian Franck samt den spanske humanisten Juan Luis Vives som bodde och arbetade i Nederländerna.

Det är hur som helst sannolikt att Olaus Petri hade Erasmus verk som sin viktigaste förebild. *Fredens klagan* blev en världsberömd skrift redan i början av 1520-talet. Tankarna om krig och fred formuleras i den på ett lättfattligt och koncentrerat sätt. Skriften var dessutom relativt tunn, vacker att se på och spännande att läsa. Vives och Franck författade däremot stora lärda traktater där de bevisade att föra krig står i strid med Guds bud och människans natur.⁵¹ Francks bok är späckad med citat från Bibeln och diverse teologiska arbeten.⁵² Vives hänvisar till en stor mängd historiska och filosofiska skrifter.⁵³ Beträffande Francks traktat måste det anmärkas att det publicerades först år 1539. Olaus Petri kunde därför inte ha använt sig av det när han skapade den första redaktionen av sin krönika.

Det är i vilket fall betydelsefullt att det finns gemensamma motiv i tankarna om krig och fred hos samtliga fyra författare – Erasmus, Vives, Franck och Olaus. Samtliga medger att furstar har rätt att föra krig under vissa omständigheter. Franck delade till exempel åsikten att de världsliga överheterna har rätt att använda svärd för att försvara sina undersåtar.⁵⁴ Vives ansåg att de kristna furstarna i hela Europa måste sluta fred med varandra för att tillsammans göra motstånd mot turkarnas angrepp.⁵⁵

Samtidigt vänder sig nämnda författare mot kriget som sådant. Franck är övertygad om att Kristi rike är ett fredens rike.⁵⁶ En kung måste trygga fred, säkerhet och lugn åt sina undersåtar: Först då får han kallas fredsfurste.⁵⁷ Att kriga är enligt Franck en galenskap som strider mot naturen och förnuftet.⁵⁸ Vid flera tillfällen hänvisar han till

51. [Juan Luis Vives] *De concordia et discordia in humano genere* [Lyon 1532]; Sebastian Franck, *Das Kriegbüchlin des frides* [Augsburg 1539].

52. Se Franck (1539) f. 3v, 4–6, passim.

53. Se Vives (1532) f. 10v, 22–24v, 30–33, passim.

54. Franck (1539) f. 5; jämför. f. 7.

55. Se Vives (1532) f. 88v.

56. Franck (1539) f. 3v–4v.

57. "Der frid ist der marckstayn des Reychs, darumb wirdt auch der König diss Reychs ein fridfürst genennt, das yederman mit frid sicher und frölich under im wonen wirt [...]" ("Freden är rikets rämärke. En kung av ett rike kallas för fredens furste om var och en lever i säkerhet och glädje under hans makt.") Franck (1539) f. 7v.

58. "Hieraus volgt das kriegem viehisch wider die natur und vernufft, ein lauttere unsinnigkeit unnd un menschlich sey [...]" ("Härav följer att ett krig är ett ohysat brott mot naturen och förnuft, en gräslig vansinnighet och en omänsklig sak.") Franck (1539) f. 11.

Erasmus skrift *Fredens klagan* och kommenterar de tankar som han finner där.⁵⁹

Vives skrifter har en mer sekulär karaktär än Francks traktat, men vid flera tillfällen resonerar Vives på ett sätt som liknar Francks. Han förklarar att människor drivs till galenskap av sina passioner.⁶⁰ Det är människornas egoistiska ambitioner som leder till krig.⁶¹ I stället för att tänka på egennyttan, måste furstarna ta hand om sina undersåtar som vore dem deras egna barn. Först då förtjänar de att kallas för *parentes patriae* – fäderneslandets föräldrar.⁶² Alla kristna furstar måste sluta fred med varandra; alla kristna måste leva i broderlig gemenskap. Denna tanke är gemensam för Erasmus, Vives och Franck⁶³ och den ligger mycket nära den syn på krig och fred som Olaus Petri förmedlar i sin krönika.

Tankar om fred hos Olaus Petri och Peder Månsson

När det handlar om pacifistiska idéer i Erasmus anda, är det intressant att notera att Olaus Petri inte var den enda svenska författare som förkunnade dem. Tankar om fred som inspirerades av Erasmus – och som i stor grad lånades från honom – fick uttryck i skriften *Barnabok*, författad av humanisten Peder Månsson (Petrus Magni). Boken är till större delen en bearbetning av Erasmus verk *Institutio principis Christiani*.⁶⁴ En huvudidé med Peder Månssons skrift var att varje svensk adelsman skulle vara valbar till att bli svensk kung: Därför måste svenska adliga barn få en uppfostran som förbereder dem för att styra landet.

I *Barnabok* finner vi en tanke som är gemensam med Peder Månsson, Olaus Petri och flera andra europeiska författare från renässansen – att överheten måste "veta allmän bästa" och att en kung måste uppträda som en fader till fäderneslandet – *pater patriae*.⁶⁵ Denna tanke intar,

59. Se Franck (1539) f. 14–15, 19.

60. Vives (1532) f. 28v.

61. Vives (1532) f. 33v–34.

62. "Nam quid aliud est regere, aut gubernare, quam consulere, prospicere, curare, non secus ac filios. Idcirco Princeps parens patriae nuncupatur." ("Vad är det att regera om inte det att ha omsorg, att ta ansvar, att sköta liksom om sina egna barn? Därför kallas en furste för en förälder till fäderneslandet.") Vives (1532) f. 32.

63. Se till exempel Franck: "Item weil wir von einem menschen herkommen, und von einem Got lebendig gemacht sind und bewonet, was sind wir anders dann brüder [...]" ("Eftersom vi härstammar från en människa och har fått vårt liv från en Gud, vad är vi annars än bröder?") Franck (1539) f. 18.

64. Robert Geete (utg.), *Peder Månssons skrifter på svenska* (Stockholm 1913).

65. Se Geete (1913) s. 665–676, 687–688.

som vi har sett, en viktig plats i skrifterna av Erasmus och andra humanister. Peder Månsson tror också att en kung måste göra allt som står i hans makt för att hans undersåtar ska få leva i fred.⁶⁶ Han måste sluta fred med utländska furstar.⁶⁷ Han ska inte agera överilat när det handlar om att inleda ett krig. Han måste hålla i minnet att ett krig är den värsta ondskan "öffwer allt annett ontt är örligh werst".⁶⁸ Peder Månsson beklagar, liksom Erasmus, det faktum att olika folk hatar varandra och han följer Erasmus även när han noterar att biskopar och prelater startar krigen.⁶⁹ Han ger ett exempel från Gamla Testamentet: Kung David, som var en krigisk härskare, fick inte lov att bygga ett tempel i Jerusalem. Den som byggde templet var Salomon som var en fridsam kung.⁷⁰

Peder Månsson anser att också kristna furstar måste avstå från att inleda krig mot turkar eller hedningar. Om kristna furstar angriper turkarna med syftet att omvända dem till kristendomen, "bliffwe the snarligare turker än turker bliffue Christne".⁷¹

Olaus Petri och renässanshumanismen

Som jag anmärkte ovan är frågan om Olaus Petris förhållande till renässanspacifismen intressant i samband med diskussionen om honom som historiker. Gunnar T. Westin var övertygad om att Olaus Petri i sin egenkap av historieskrivare var påverkad av renässanshumanismen. Westin har dock inte argumenterat för denna tanke, något som har noterats av Olle Ferm:

Westins slutsats att Olaus Petri för sitt historiska värv emottagit avgörande impulser från tysk reformation och humanism bör tills vidare modifieras. Det reformatoriska inslaget är förstas uppenbart, medan hans tes om ett starkt humanistiskt inflytande – dessvärre aldrig närmare preciserat – är enligt mitt förmenande överdrivet. Det är förvisso riktigt att han var påverkad av sin tid, men allt det han tog intryck av var inte humanistiskt till ursprung eller innebörd.⁷²

66. Geete (1913) s. 701–703.

67. Geete (1913) s. 703.

68. Geete (1913) s. 709.

69. Geete (1913) s. 710.

70. Geete (1913) s. 710.

71. Geete (1913) s. 711.

72. Ferm (2007) s. 151.

Som jag har visat i denna essä står det emellertid klart att pacifismen såsom den framträder i Erasmus skrifter också påverkade Olaus Petris krönika. I sina tankar om fred står han Erasmus och flera andra humanister relativt nära. Detta kan anföras som ett argument som ger stöd åt Westins uppfattning.

Sammanfattning

I denna essä har jag diskuterat tankarna beträffande krig och fred i Olaus Petris verk *En svensk krönika*. Jag har visat att dessa tankar spelar en viktig roll i den nämnda skriften och att Olaus Petri måste ha inspirerats av renässanshumanistiska tankar om fred. Det är mycket sannolikt att Olaus använde Erasmus skrift *Fredens klagan* som förebild. Detta vittnar om att Olaus Petris krönika åtminstone delvis bär drag av ett renässanshistoriskt verk, en slutsats som är viktig i ljuset av diskussionen kring Olaus Petris historiska författarskap. Detta innebär även att kretsen av författare som förkunnade renässanspacifistiska idéer var bredare än man tidigare har föreställt sig och att dessa idéer kan urskiljas även hos en svensk författare.